

**Разводова Тетяна Олександрівна (Razvodova Tatyana)** – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», аспірант кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2799-2591>

УДК 130.2: 355.1

doi: 10.20998/2227-6890.2023.1.03

**М.В. СМОЛЯГА, Т.М. ДИШКАНТ**

## ДУХОВНИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ФІЛОСОФІВ

Стаття присвячена проблемі духовності особистості. На підставі виявлення сутнісних характеристик духовного світу особистості формуються загальне уявлення про його багатогранність, інтелектуальний запит щодо його структурного аналізу. Спроба такого аналізу здійснюється на основі звернення до праць видатних вітчизняних філософів, які створили певні теоретичні засади для подальшого осягнення феномена духовності. Автор звертається до праць С. Кримського, М. Поповича, І. Беха, В.О. Лозового з метою виявлення загальної структури духовності особистості. До складу такої структури в якості духовної основи належать Ціннісно-смісловий універсум та різноманітні форми духовної іррадіації та духовного впливу. Таке розуміння духовного світу особистості вимагає реалізації культурно-діяльничого підходу у духовному вихованні.

**Ключові слова:** духовність, духовний світ особистості, духовний розвиток, мораль, структура духовності.

**M.V. SMOLYAGA, T.M. DYSHKANT**

## THE SPIRITUAL WORLD OF THE PERSONALITY IN THE WORKS OF MODERN DOMESTIC PHILOSOPHERS

The article is devoted to the problem of spirituality of the individual. Based on the identification of certain of its characteristics, which, according to modern researchers, determine its meaning, a certain general idea is formed about its multifacetedness, an intellectual inquiry regarding its structural analysis. An attempt at such an analysis is made on the basis of reference to the works of prominent domestic philosophers who created certain theoretical foundations for its further study. The author refers to the works of S.B. Krymskyi, M.V. Popovych, I.D. Bekha, V.O. Lozovoy in order to identify the general structure of the spirituality of the individual. The composition of such a structure as a spiritual basis includes the Valuable-Semantic Universe and various forms of spiritual irradiation and spiritual influence. Such an understanding of the spiritual world of the individual requires the implementation of a cultural and activity approach in spiritual education.

**Key words:** spirituality, spiritual world of the individual, spiritual development, morality, structure of spirituality.

**Постановка проблеми.** Чому звернення до теми духовності є актуальним в умовах війни та її тяжких наслідків? Аналізуючи розвиток вітчизняної культури під час Руїни, класик вітчизняної філософії С. Кримський відзначав: «XIV століття, найстрашніша епоха в історії Європи, чорна смерть (чума) викосила половину її населення, повсюди страшна продовольча криза – немає хліба... Чим відповідає людство? Ренесансом! Небаченим підйомом культури! Те ж саме і в Україні після війн Богдана Хмельницького. З Руїни як виходять? Організовується Києво-Могилянська академія...» [11]. Саме духовність синтезує в собі високу мрію, стан натхнення та прагнення до творення. Але той новий світ, який має бути побудований, повинен подолати наслідки агресії, він має бути орієнтованим на духовну особистість.

За прогнозом Р. Курцвайла, вже до кінця XXI століття світ буде насичений штучним інтелектом у формі інформаційних програм, що самостійно пересуваються від одного комп'ютера до іншого через електронні мережі [26]. Л. Газнюк, враховуючи сучасні процеси кібергізації людини, підкреслює: «Людина, створивши високі технології, отримала можливість маніпулювати не тільки біокосмосом, але й своїм власним геномом, своєю імунною системою, своїм інтелектом та способом життя» [3, с. 124]. Тому стоїть проблема збереження людського у людині, її духовного образу. «Людина культури, – відмічає М. Бейлін, – повинна зберегти свою людську сутність, свою людську субстанцію, свій людський образ у безмежжі технотронної цивілізації з роботами, з розумовим інтелектом» [1, с. 444]. Але що собою являє духовний світ людини, котрий необхідно зберегти на шляху

трансгуманістичної трансформації біологічної природи людини?

#### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Аналіз публікацій сучасних авторів свідчить про те, що дослідники прагнуть до виявлення найбільш важливих компонентів духовного світу особистості. Так, О. Радутний звертає увагу на інтелектуальну складову духовної діяльності людини і бачить в якості головного засобу відрізнення людини від штучного мислячого інтелекту збереження здатності до саморозвитку особистості. Він вважає, що «тільки через подолання помірних перешкод мозок отримує справжнє задоволення (у вигляді викиду ендорфінів) та підштовхує свідомість до саморозвитку через вдосконалення опису оточуючого середовища та зібрання до купи складних інтелектуальних об'єктів» [22, с. 133]. Н. Козаченко також вважає основою духовної орієнтації інтелектуальні здібності особистості, виділяючи в якості головної з них критичне мислення, яке «виконує важливу функцію усвідомлення загальної норми, регулює допустимі відхилення від неї, а в індивідуальному плані постає передумовою людської здатності до усвідомлення нормальності» [9, с. 204]. Л. Газнюк підкреслює, що «людину відрізняє від простої тварини не тільки наявність розвиненого інтелекту, а й наявність культури» [3, с. 123]. В. Лозовий вважає мораль основою, ядром, бачить у ній «квінтесенцію духовності» [16, с. 33]. О. Наконечна фіксує увагу на естетичному боці духовного [19].

Виділяючи різноманітні компоненти духовного, такі як інтелектуальне, етичне, естетичне, більшість сучасних дослідників вказує на певний взаємозв'язок між ними. Так, Л. Сідак підкреслює особливу роль інтелекту людини у формуванні етичних та естетичних компонентів: «основна функція духовного життя людини – це творення смислів і критеріїв добра, істини, краси, належного, прийняттого, та саме вони є основою осмисленої, цілеспрямованої активності» [23, с. 144]. О. Наконечна, розглядаючи естетичне як ознаку духовного, як «особистісне переживання життя, ставлення до світу, себе самого», розуміє духовність як внутрішню опору людського буття, виділяє в ньому його інтелектуальну основу, його «смысловітвірний стрижень» [19]. Л. Дащицька досліджує взаємозв'язок естетичного та морального, місце та роль музичного мистецтва у вихованні моральності, а також «шляхи виховання музикою у процесі формування гармонійно розвиненої особистості. Музика розглядається як засіб морального звеличення людини» [4, с. 176]. На взаємозв'язок основних елементів духовного вказують І. Михалець, А. Зеліченко, Г. Меньчиків, В. Міщенко, Г. Платонов, А. Косічев та інші дослідники.

Взаємозв'язок та взаємозалежність базових компонентів духовного дали підстави В. Міщенку розглядати духовність особистості як певну «динамічну систему, яка здатна до саморозвитку» [18, с. 83]. У чому автори вбачають джерела розвитку духовності? На думку А. Кипенського та В. Малікова, духовність «динамічно розвивається разом із розвитком суспільства» [8, с. 11]. Таку ж соціальну версію розвитку духовності формулюють А. Понеділок та Б. Понеділок, вважаючи, що висока

духовність дає змогу рухатись у майбутнє [20, с. 160]. В. Шаповал, відзначаючи «справжній саморозвиток особистості – у служінні цілям саморозвитку роду», підкреслює, що особистістю в наш час може вважатися той..., хто повною мірою «усвідомлює унікальність пережитого історичного моменту, розуміє завдання, що стоять перед соціумом..., перебуває на передньому краї боротьби за порятунок роду людського» [24, с. 107]. В. Міщенко розглядає антропологічні аспекти духовного саморозвитку. Виходячи з концепції особливого становища людини у космосі Макса Шелера, в котрій «людина є місцем зустрічі з Логосом, «згідно» з яким влаштований світ» [25, с. 93], він вважає, що джерелом високої духовності є почуття подиву перед піднесеним. «Величний, загадковий, дивовижно влаштований світ природи..., що вражає свідомість міццю та пишністю фізичних та хімічних процесів, викликає почуття катарсису, любов та благоговіння перед світом, нове розуміння сенсу та цінності життя, прагнення до високої моральності поведінки, заснованої на альтруїзмі, бажання до духовного сходження» [18, с. 83]. Таке «катарсичне» розуміння природи й духовного розвитку ми знаходимо у І. Карпенка, який зазначав: «Ми висуваємо припущення, що таким результатом існування людини як духовно-фізичної системи є її здатність до духовного катарсису» [10, с. 49].

Аналізуючи різні версії духовного сходження, прагнення до трансцендентального, бажання до саморозвитку, ми бачимо, що духовне більше за власним обсягом, ніж внутрішній світ особистості, воно охоплює як соціальне оточення, так і віддалений космос. Як розуміти духовність особистості, яка модель більше відповідає досягненню духовності як «динамічної системи, яка здатна до саморозвитку» [18, с. 83]? Шлях до розуміння ми зможемо визначити, якщо звернемось до спадщини провідних вітчизняних філософів, знайдемо сполучну нитку з потаємними глибинами тих часів, коли філософська думка на території сучасної України тільки починала формуватися.

**Метою статті** є визначення структурних компонентів духовного світу особистості на основі звернення до праць провідних вітчизняних філософів, дослідників проблем духовного розвитку особистості.

**Виклад основного матеріалу.** І. Бех, відзначаючи духовність як надзвичайну проблему сучасності, вказує на складність вирішення цієї проблеми: «Імператив духовності існує давно, а відповідь на нього нам належить шукати нині; конкретніше шукати ефективні шляхи свідомого і вільного сходження особистості до вищих духовних цінностей» [2, с. 7]. В осягненні глибинної сутності духовності класичною дефініцією стало визначення С. Кримського, в котрому він розкриває зв'язок двох світів – макрокосмосу та мікрокосмосу, наслідком взаємодії яких є народження у людини особливого духовного ставлення до світу і себе самого, здатності до альтруїзму на протигагу, всупереч власним егоїстичним устремлінням. «Духовність, – зазначав філософ, – це здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт

особистості на етичній основі» [12, с. 23]. Слід зазначити, що характер цього взаємозв'язку геніально розкривається у теорії видатного вітчизняного філософа Г. Сковороди, який розумів такий зв'язок як «сродність» – своєрідну гармонію, злиття морального та естетичного початків, ідеал гармонійного життя, образ поведінки досконалої людини, до якого слід прагнути, бо «сродність», на його думку, мешкає у Царстві Божому. «Сродність» є образом істинної природи, яку і повинен пізнавати кожен, виявляти любов і милосердя. Не випадково такі провідні вітчизняні філософи як І. Драч, С. Кримський, М. Попович здійснили сумісне видання, присвячене життю та творчості Г. Сковороди, розкриттю його теорії кордоцентризму – філософії серця, філософії любові, його концепції пріоритету духовного світу [6].

Але С. Кримський, визначаючи провідну роль Г. Сковороди, бачить нерозривний духовний зв'язок із його попередниками. У праці, присвяченій феномену мудрості у творчості Григорія Сковороди, він пише: «В історії української духовності постать Г. Сковороди неповторна. Але це не означає, що він затьмарює всіх і вся, як це іноді подають деякі інтерпретатори його творчості. Навіть за безумовної оригінальності та значущості доробку філософа не слід пропагувати сковородиноцентризм, тобто не треба забувати, що Сковорода не заступає своїх видатних попередників: ані Петра Могили, духовного вождя інтелектуального формування української нації, ані енциклопедичного, по-європейськи вихованого Теофана Прокоповича чи блискучу плеяду професорів Києво-Могилянської академії (серед яких – Йосип Горбачький, Георгій Кониський, Георгій Щербацький та ін.)» [14].

М. Попович іде ще далі у глибину століть і у книзі «Світогляд стародавніх слов'ян», підкреслюючи, що сам світогляд містить у собі установки, пов'язані з проблемою «людина і світ людини» [21, с.3]. Дослідник пише: «У слов'янській культурі, як і всіх архаїчних культурах, космос як світ порядку протиставлений хаосу як світу безладу. У своїй суті це зіставлення відповідає зіставленню «свій світ – чужий світ», «світ культури – світ ворожої та неосвоєної природи», хоча, як буде показано далі, термін «світ» ставився спочатку саме до упорядкованого, освоєного світу» [21, с. 46].

І світосприйняття стародавніх еллінів в межах концепції космоцентризму, і світоглядні установки наших предків слов'ян, і філософські думки Г. Сковороди стосовно гармонії світів і феномена сродності відкривають таємницю духовного, яка перевищує масштаби внутрішнього світу людини і розповсюджується за його межі.

Головним елементом у системі світ – людина є саме особистість. С. Кримський відмічає: «Духовність – це створення свого власного внутрішнього світу, своєї особистості, тому що Бог розмовляє з людьми через їх особистість» [13]. Але людина є досить складним утворенням, яке розкривається і в думках, і в мотиваційних намірах, і в діяльності. М. Попович, звертаючись до першоджерел, до розуміння духовності нашими

предками, висловлює думку про те, що у слов'янському язичництві ідея духовної субстанції замінена сукупністю різних уявлень про сутність людини, а саме: людина як життя, як жива сутність, що відчуває і діє; людина як неповторна особистість, як «людський образ», як істота соціальна, що ототожнюється з ім'ям, зовнішнім виявом, тінню, слідом тощо... [21, с. 70]. Отже, для розуміння духовності як системи необхідно виявити як певну основу духовного в людині, так і напрямки та способи її розповсюдження у зовнішньому світі.

Аналізуючи духовність особистості в розгорнутій системі «людина – світ», С. Кримський у праці «Філософія як шлях людяності та надії» формує певне уявлення про зазначену основу, застосовуючи таке поняття, як Ціннісно-смысловий Універсум. Він вважає, що це – вихідна категорія філософського дискурсу, яка заявляє про себе через певні моделі, типу античного Космосу як упорядкованого самодостатнього буття, або як давньоєврейська модель світу [15]. Сам Ціннісно-смысловий Універсум (ЦСУ) особистості – ядро системи. Таку ж думку проводить І. Бех, визначаючи термін «Я-духовне», вважаючи, що «духовність як сукупність високосмыслових цінностей (любов людини до людини, милосердя, безумовне піклування про людину, відповідальність тощо) і породжує Я-духовне особистості, яке визначає і спосіб її життя» [2, с. 11]. Поєднання ціннісного й інтелектуального компонентів характерно для моделей духовного розвитку, яке притаманне В. Лозовому [16], концепції створення інтелектуально-моральної духовності В. Міщенко [17].

Важливою характеристикою ЦСУ є духовна стійкість, яка, як і кожна синергетична система, яка протистоїть ентропії, характеризується такими показниками, як резистентність (здатність витримувати певні життєві іспити, потрясіння), толерантність (здатність не відповідати на дрібні подразники) та еластичність (здатність до швидкого відновлювання сил та перетворення енергії). Усе це є наслідком соціалізації, виховання, духовного розвитку особистості. У самому способі існування будь-якого історичного Універсуму на думку С. Кримського, закладено своєрідну динамічну суперечність, суперечність між актуальним буттям та наростаючою масою нових можливостей. Тому духовна особистість характеризується певною відкритістю світу, що забезпечує простір для духовного пошуку і є мотивацією щодо подальшого розвитку.

Аналізу розвитку ЦСУ присвячена стаття А.М. Єрмоленко «Ціннісно-смысловий універсум та універсум дискурсу», в якій він розглядає певні історичні моделі ЦСУ, зокрема модель Конфуція («не чини іншому того, чого не бажаєш, щоб чинили тобі»), модель І. Канта («Чини так, щоб максима твоєї волі повсякчас могла разом правити за принцип загального законодавства» [7, с. 180]). В ХХІ столітті актуальною є проблема формування нової концепції ЦСУ, суть якої сучасним німецьким філософом Д. Бюлером формулюється наступним

чином: «Чини так, щоб усі твої твердження, плани або вчинки були узгоджені на основі осмислених і відповідних ситуації аргументів (так, щоб жодний осмислений і відповідний ситуації аргумент не залишався б поза увагою, задля цього слід очікувати обґрунтований консенсус необмеженої аргументативної спільноти)» [7, с. 183]. Ця думка співпадає з нашим розумінням «поєднання індивідуального та колективного», на тому підґрунті, що визначає характер людського буття, де «особистість поєднує у собі міру соціальності та міру індивідуалізації» [5, с. 155].

Розвиток і стабільність, стійкість духовного ядра особистості є атрибутивними властивостями особистості як духовної істоти. ЦСУ як внутрішній духовний світ особистості характеризується великою кількістю духовних процесів, до складу яких слід віднести усвідомлене бачення (пильність мислення, спрямованість на те випадкове, що розкриває потенційну основу нової закономірності), розуміння (розкриття сутності, усвідомлення істини), систематизацію як основу для формуванні наукової картини світу, певного Логосу, а також певні емоційні процеси (подив, хвилювання, катарис).

Сам Універсум, – як вказує С. Кримський, – складається з досить певного і структурованого ядра цінностей і смислів і великого периферійного порубіжжя з властивим йому зниженням рангів реальності, збільшенням мір її хисткості, невизначеності, необґрунтованості. Тому далі особистості відкривається певний духовний простір, що визначає як пріоритетні цілі, які доступні та відкриваються людському розуму, так і певні грані непізнаного, такий собі смисловий «Соляріс» С. Лема (або ж за висловлюванням С. Кримського, – певне «дикє поле»). Історична місія людини – перетворення хаосу на космос, упорядкування світу. Не випадково А. Хмелевський назвав людину *Homo ordines* – людиною, яка упорядковує [27].

Якщо використовувати символ, який би дав можливість певної візуалізації такої моделі духовного світу особистості, то доречним видається образ зірки. Людина як певний мікрокосм дивовижним чином виявляється схожою на зірку, дарує світу можливість життя. Людину як духовну істоту характеризує здатність до духовної іррадіації, яка робить світ кращим. Духовна іррадіація – це особистий приклад життя, духовний образ, який наслідують інші, певні думки, ідеї, котрі здатні врятувати суспільство від агресії, жорстокості, насильства, бездуховності, це велике почуття любові, яке зігриває світ. Любов є інтегральним засобом духовної іррадіації. С. Кримський щодо цього писав, що «любов – це єдиний спосіб вийти за межі самого себе..., це завжди пошук абсолютного центра за межами самого себе», і, посилаючись на В. Соловйова, відмічав, що «любов існує не лише для продовження роду, хоча вона й освячує його, це – спосіб розвитку особистості людської» [11]. Найбільш суттєвими видами духовної іррадіації є духовний вплив, який спрямовується на різноманітні соціальні структури, а також

перетворення, тобто одухотворення світу, природи, Всесвіту, формування культурної спадщини людства і сучасної цивілізації в її гуманних проявах. «Одухотворення, – на думку В. Беха, – це головний механізм виховання, за В. Сухомлинським. Зазначимо, що він вперше ввів його у реальну виховну практику. З ним він пов'язував мистецтво виховання. Останнє полягає в тому, щоб людина, яку ми виховуємо, олюднювала світ речей, що оточують її, через ставлення до речей вчилася правильно, по-людськи ставитися до людей. Дитина повинна «одухотворювати» речі, які входять в її життя, повинна відчувати в них людське – розум, мудрість, любов до людей» [2, с. 304]. Якщо духовність, за визначенням С. Кримського, «це здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі» [12, с. 23], то наслідком такого ставлення до світу, такого перетворення є, на думку В. Лозового, «реальна поведінка людини, її моральні ідеали, ставлення до інших людей, колективу, суспільства, міра гуманності, що виявляється особистістю в соціальній діяльності і яка визначає ступінь її духовно-моральної свободи в конкретних умовах суспільної, моральної необхідності» [16, с. 21].

Які наслідки ми маємо стосовно духовного виховання з урахуванням структури духовності особистості? Формування Ціннісно-смислового універсуму, усіх перелічених форм духовного впливу на зовнішній світ вимагає не тільки передачі знань, але й формування певного ставлення до світу, що можливе тільки в умовах діалогового виховання, початок якому дав Сократ. Необхідне формування самостійного критичного мислення, альтруїзму та любові до світу, бажання до творення. «Духовність – підкреслював С. Кримський, – це завжди цінне домобудівництво особистості. Це той нескінченний шлях формування свого внутрішнього світу, який дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожним» [13]. При цьому важливо розуміти духовність як зв'язок людини зі світом, як прагнення перетворення світу. Духовність, на думку С. Кримського, можлива тільки тоді, коли людина має високі духовні цілі. «Щастя від цього також залежить, – вважав філософ. – Чим масштабніші духовні завдання ви собі ставите, тим більше у вас умов для щастя» [11]. На таке духовне будівництво повинне бути спрямоване сучасне суспільство. Саме такий розвиток та духовне виховання людини мають зберегти духовний образ особистості в умовах трансгуманістичних перетворень.

**Висновки.** На підставі викладеного вище ми дійшли таких висновків: по-перше, аналіз досліджень сучасних авторів свідчить про те, що вони відчують реальну загрозу існуванню людини, вбачають шлях до спасіння людської сутності у розвитку духовності особистості; по-друге, співзвучним викликом сьогодення уявляється запропоноване провідними вітчизняними філософами розуміння духовного світу особистості як розгорнутої системи, духовне ядро якої (ціннісно-смисловий універсум) визначає лінії її розповсюдження в

духовному просторі: духовну іррадіацію, духовний вплив на соціум і духовне перетворення космосу, одухотворення природи.

### Список літератури

- Бейлін М.В. (2014). *Нанотехнологія як прорив у постнекласичній науці* : монографія. Харків : Вид-во «Оберіг». 418 с.
- Бех І.Д. (2018). *Особистість на шляху до духовних цінностей* : монографія. Київ – Чернівці : «Букрек». 320 с.
- Газнюк Л.М. (2019). Трансформація людського буття у суспільстві споживання. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві», 15 листопада 2019 р.*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. С. 120–124.
- Дашицька Л. (2010). Моральне виховання школярів засобами музичного мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 1. С. 175 – 180.
- Дишкант Т.Н. (2019). Проблема саморозвитку у сучасних реаліях культури постмодернізму. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві», 15 листопада 2019 року*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. С. 154–156.
- Драч І.Ф., Кримський С.Б., Попович М.В. (1984). *Григорій Сковорода: Біографічна повість*. К. : Молодь. 216 с. (Уславлені імена. Випуск 60).
- Єрмоленко А.М. (2006). Ціннісно-смысловий універсум та універсум дискурсу. *Дух і літера*. № 15–16. С. 179 – 184. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/149244559.pdf>
- Кіпенський А.В., Маліков В.В. (2019). До питання розуміння духовності у сучасному світі. *Збірка матеріалів міського науково-практичного семінару «Формування духовної культури майбутніх фахівців», 16 березня 2018 р.* Харків : ХНУБА. С. 7–13.
- Козаченко Н.П. (2020). Коли не працює критичне мислення і для чого нам здоровий глузд. *Актуальні проблеми духовності*. № (21). С. 204–228. <https://doi.org/10.31812/apd.v0i21.4371>
- Карпенко І.М. (2011). Теоретичні засади катарсичного виховання духовної культури особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія та практика*. № 1 (42). С. 45–58.
- Кримський С.Б. (2011). *За межею щастя і нещастя* (запис та редакція монологу філософа Віктором Ціоном 24 червня 2011, 12:46) Retrieved from [https://web.archive.org/web/20140223015550/http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/za\\_mezheyu\\_schastyia\\_i\\_neschastyia.html](https://web.archive.org/web/20140223015550/http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/za_mezheyu_schastyia_i_neschastyia.html)
- Кримський С.Б. *Контури духовності: нові контексти індивідуальності*. Retrieved from <https://studfile.net/preview/8816631/page:4/>
- Кримський С.Б. (2002). «Принципи духовності XXI століття». *Газета «День»*: № 210, 15 листопада 2002. Retrieved from <http://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/sergey-krumskiy-principy-duhovnosti-hhi-stoletiya>
- Кримський С.Б. (2002). Феномен мудрості у творчості Григорія Сковороди. *Вісник Національної академії наук України*. № 12. С. 42 – 46.
- Кримський С.Б. (2000). *Філософія як шлях людяності та надії*. К. : Курс. 308 с.
- Лозовой В.О. (2014). Моральна культура особистості як серцевина її духовності. *Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації: зб. наук. пр.: по матеріалах Міжнар. наук.-практ. конф. 5–6 листоп. 2014 р.: в 2 ч. : Ч. 1 ; під ред. О.Г. Романовського, Ю.І. Панфілова*. Харків: НТУ «ХПІ». С. 20–24.
- Міщенко В.І. (2022). Контури нової моралі глобального світу. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства: зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ». № 2. С. 91–99.
- Міщенко В.І. (2017). Осягнення духовності. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. Випуск 56. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/philosophy/article/view/9950>
- Наконечна О.П. (2004). *Естетичне як тип духовності* : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня док. філос. наук: спец. 09.00.08 «Естетика». Київ. 34 с.
- Понеділок А.І., Понеділок Б.А. (2019). Прояви саморуйнації особистості в субкультурі сучасної молоді: нові тенденції. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві», 15 листопада 2019 року*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. С.159-153
- Радутний О.Е. (2019). Антикрихітність саморозвитку особистості проти чорного лебедя штучного інтелекту та цифрової людини. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві», 15 листопада 2019 року*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. С. 129–134.
- Сідак Л.М. (2019). Подолання людської особистості: проекція від гуманізму до постгуманізму. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві», 15 листопада 2019 року*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. С. 138–145.
- Попович М.В. (1985). *Світогляд давніх слов'ян*. К. : Наукова думка. 167 с.
- Шаповал В.Н. (2019). Человек в современном мире: саморазвитие или саморазрушение? *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві», 15 листопада 2019 р.*, НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право. С. 103 – 107.
- Шелер М. *Положення людини у космосі*. Retrieved from [https://platon.net/load/knigi\\_po\\_filosofii/antropologija/problema\\_cheloveka\\_v\\_zapadnoj\\_filosofii\\_perevody\\_1988/5-1-0-161](https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/problema_cheloveka_v_zapadnoj_filosofii_perevody_1988/5-1-0-161)
- Kurzweil M. (1999). *The Age of Spiritual Machines*. N.Y. 388 p.
- Chmielewski Adam. (2014). Do czego potrzebna jest filozofia? *Filo-Sofija*. №. 26 P. 41–54. Retrieved from [www.filosofija.pl/index.php/czasopismo/article/.../714](http://www.filosofija.pl/index.php/czasopismo/article/.../714)

### References (transliterated)

- Beilin M.V. (2014). *Nanotekhnolohiia yak proryv u postneklasychnii nauitsi* : monohrafiia. Kharkiv : Vyd-vo «Oberih». 418 s.
- Bekh I.D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei* : monohrafiia. Kyiv – Chernivtsi : «Bukrek». 320 s.
- Hazniuk L.M. (2019). *Transformatsiia liudskoho buttia u suspilstvi spozhyvannia*. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi», 15 lystopada 2019 roku, NIuU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo. S. 120–124.
- Dashytska L. (2010). *Moralne vykhovannia shkoliariv zasobamy muzychnoho mystetstva*. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia № 1. S. 175 – 180.
- Dyshkant T.N. (2019). *Problema samorozvytku u suchasnykh realii kultury postmodernizmu*. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi», 15 lystopada 2019 roku, NIuU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo. S. 154–156.
- Drach I.F., Krymskyi S.B., Popovych M.V. (1984).

Hryhorii Skovoroda: Biohrafichna povist. K. : Molod. 216 s. (Uslavljeni imena. Vypusk 60).

7. Yermolenko A.M. (2006). Tsinnisno-smyslovyyi universum ta universum dyskursu. *Dukh i litera*. № 15–16. S. 179 – 184. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/149244559.pdf>

8. Kipenskyi A.V., Malikov V.V. (2019). Do pytannia rozuminnia dukhovnosti u suchasnomu sviti. Zbirka materialiv miskoho naukovo-praktychnoho seminaru «Formuvannia dukhovnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv», 16 bereznia 2018 r. Kharkiv : KhNUBA. S. 7–13.

9. Kozachenko N.P. (2020). Koly ne pratsiuie krytychne myslennia i dlia choho nam zdorovyi hluzd. Aktualni problemy dukhovnosti. № (21). S. 204–228. <https://doi.org/10.31812/apd.v0i21.4371>

10. Karpenko I.M. (2011). Teoretychni zasady katarsychnoho vykhovannia dukhovnoi kultury osobystosti. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia ta praktyka*. № 1 (42). S. 45–58.

11. Krymskyi S.B. (2011). Za mezheiu shchastia i neshchastia (zapys ta redaktsiia monolohu filosafo Viktorom Tsionom 24 chervnia 2011, 12:46) Retrieved from [https://web.archive.org/web/20140223015550/http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/za\\_mezheiu\\_schastia\\_i\\_neschastia.html](https://web.archive.org/web/20140223015550/http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/za_mezheiu_schastia_i_neschastia.html)

12. Krymskyi S.B. Kontury dukhovnosti: novi konteksty individualnosti. Retrieved from <https://studfile.net/preview/8816631/page:4/>

13. Krymskyi S.B. (2002). «Pryntsypy dukhovnosti KhKhI stolittia». *Hazeta «Den»*: № 210, 15 lystopada 2002. Retrieved from <http://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/sergey-krymskiy-principy-duhovnosti-hhi-stoletiya>

14. Krymskyi S.B. (2002). Fenomen mudrosti u tvorchosti Hryhorii Skovorody. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. № 12. S. 42 – 46.

15. Krymskyi S.B. (2000). *Filosofiia yak shliakh liudianosti ta nadii*. K. : Kurs. 308 s.

16. Lozovoi V. O. (2014). *Moralna kultura osobystosti yak sertsevyna yii dukhovnosti. Dukhovno-moralnisi osnovy ta vidpovidalnist osobystosti u doli liudskoi tsyvilizatsii: zb. nauk. pr.: po materialam Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 5–6 lystop. 2014 r.: v 2 ch. : Ch. 1 ; pid red. O.H. Romanovskoho, Yu.I. Panfilova*. Kharkiv: NTU «KhPI». S. 20–24.

17. Mishchenko V.I. (2022). Kontury novoi morali hlobalnogo svitu. *Visnyk Natsionalnogo tekhnichnogo universytetu «KhPI»*. Serii: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva: zb. nauk. pr. Kharkiv : NTU «KhPI».

№ 2. S. 91–99.

18. Mishchenko V.I. (2017). *Osiahnennia dukhovnosti*. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina*. Serii «Filosofiia. Filozofski perypetii». Vypusk 56. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/philosophy/article/view/9950>

19. Nakonechna O.P. (2004). *Estetychne yak typ dukhovnosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk, stupenia dok. filos. nauk: spets. 09.00.08 «Estetyka»*. Kyiv. 34 s.

20. Ponedilok A.I., Ponedilok B.A. (2019). Proiavy samoruinatsii osobystosti v subkulturii suchasnoi molodi: novi tendentsii. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi»*, 15 lystopada 2019 roku, NIU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo. S.159-153

21. Radutnyi O.E. (2019). Antykyrykhkist samorozvytku osobystosti proty chornoho lebedia shuchnogo intelektu ta tsyfrovoy liudyny. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi»*, 15 lystopada 2019 roku, NIU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo. S. 129–134.

22. Sidak L.M. (2019). Podolannia liudskoi osobystosti: proektsiia vid humanizmu do posthumanizmu. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi»*, 15 lystopada 2019 roku, NIU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo. S. 138–145.

23. Popovych M.V. (1985). *Svitohliad davnikh sloviaan*. K. : Naukova dumka. 167 s.

24. Shapoval V.N. (2019). *Chelovek v sovremennom myre: samorazvytye yly samorazrushenyie?* *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Problemy samorozvytku osobystosti v suchasnomu suspilstvi»*, 15 lystopada 2019 roku, NIU im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo. S. 103 – 107.

25. Sheler M. *Polozhennia liudyny u kosmosi*. Retrieved from [https://platona.net/load/knigi\\_po\\_filosofii/antropologija/problema\\_cheloveka\\_v\\_zapadnoj\\_filosofii\\_perevody\\_1988/5-1-0-161](https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/problema_cheloveka_v_zapadnoj_filosofii_perevody_1988/5-1-0-161)

26. Kurzweil M. (1999). *The Age of Spiritual Machines*. N.Y. 388 r.

27. Chmielewski Adam. (2014). *Do szego potrzebna jest filozofia? Filo-Sofija*. № 26 P. 41–54. Retrieved from [www.filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/.../714](http://www.filo-sofija.pl/index.php/czasopismo/article/.../714)

*Надійшла (received) 07.05.2023*

#### *Відомості про авторів / About the Authors*

**Смоляга Марина Віталіївна (Smolyaga Maryna)** – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри філософії, доцент; кандидат філософських наук, Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3418-0420>;

**Душкант Тетяна Миколаївна (Dyshkant Tetiana)** – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5026-7913>

УДК 378.1:005.6

doi: 10.20998/2227-6890.2023.1.04

***V. СУНЬ***

### **МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ**

Стаття присвячена одному з найактуальніших питань сучасної філософії, а саме – аналізу методології, за допомогою якої технології змінюють освітні простори та освітні моделі. Автор використовує метод філософської рефлексії, спираючись на першоджерела попередніх дослідників цього процесу. починаючи з їхнього концептуального аналізу з метою відстежити розвиток дистанційної освіти, її технологічну